

אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרוף אותו באש ואכזות אותו
 מחוץ הייב עד אשר דק לעפר ואשליף את עפרו אל תהלל היותך
 מן החר', למדנו שמשה שרף את העגל וכיתת אותו עד שנעשה עפר
 דק, והשליך אותו, ולא חשש שמא יעשה זבל ויהנה אדם ממנו.
 (אמר) [אמר] לו חכמים, וכי משם יש ראייה לשיטתך, הרי הוא
 אומר במקום אחר (שמות לב כ), ויזר ומשה זרה את העפר על פני
 המים וישק את פני ישראל, ומאחר והעפר פוזר על פני המים, לא
 היה חשש שיעשה זבל ויהנה ממנו אדם. והטעם שלא זרקו משה
 למים כשהוא שלם, לא נתפזר משה אלף לבדוקן בסמיות, שכשם
 שבשתיית המים האחרים נבדקת הסוטה אם היא נטמאה, כך על
 ידי שתיית המים עם עפר העגל שפוזר עליהם, נבדקו בני ישראל אם
 חטאו בעגל, וזאת כדי שלא יאמרו שמתו ללא עון.
 רבי יוסי מביא ראייה נוספת לשיטתו: אמר להם רבי יוסי, והלא כבר
 נאמר בענין המלך אסא, שהסיר את כל הגילולים שעשו אבותיו (דהי
 ב' טו טז) ונגם (את) מעבדה (אמו) [ואם אסא המלך] הסירה מגבירה
 ו-הסירה אותה מזוהר גבירה, על ידי שסילקה מהמלכות ואשר עשתה
 (מפלצתה) [לאשרה מפלצת] וגו' ונדק וישרף נחל קדרון, למדנו
 שאסא שחק את העבודה זרה, והשליך העפר לעמק קדרון, ולא
 חשש שיעשה זבל ויהנה אדם ממנו. (אמר) [אמר] לו חכמים וכי
 משם יש ראייה לשיטתך, הלא נחל קדרון אדמתו גרועה ואינו מגדל
 צמחים, ונמצא שלא היה חשש שיהנה אדם מהזבל.
 מקשה הגמרא: וכי נחל קדרון לא מגדל צמחים, והתניא, אלו –
 הדמים של הקרבנות שנזרקו על קרנות המזבח החיצון, ואלו –
 והדמים של החטאות הפנימיות ו-שנזרק דמן על הפרוכת ועל מזבח
 הזהב ששייר דמן שנפכו ליסוד של המזבח החיצון, מתערבין זה בזה
 באמה – בצינור שהיה בעורה, ויוצאין לנחל קדרון, ונמכרין לגננין
 לזבל של שדותיהם, ומועלין בהן – ועוברים על איסור מעילה אם
 נהנו מהדמים הללו בלי לקנותם בכסף. מוכח אם כן שבנחל קדרון
 יש שדות וצמחים, וחזרת הראיה לדברי רבי יוסי שאין לחוש להנאה
 מזבל של עבודה זרה.
 מתרצה הגמרא: נחל קדרון מקומות מקומות יש בו, יש מקום
 שמגדל צמחים ויש מקום שאין מגדל צמחים, והמלך אסא השליך
 את העפר של העבודה זרה במקום שאינו מגדל צמחים.
 הגמרא מבארת את הפסוק המוזבא בברייתא, המתאר את העבודה
 זרה שעשתה אמו של אסא המלך. בפסוק נאמר שמעבדה עשתה
 לאשרה מפלצת. מבררת הגמרא: מאי – מה פירוש מפלצתה, אמר
 רב יהודה, יהיה מפלצת ליצינותא – מילה זו מורכבת משתי מילים,
 'פלא' ו'ליצינות', כלומר עשתה מעשה שהוא ליצינות מופלאה,
 כרתה ו-כפי שנהגו רב יוסף בברייתא, כמין זכרות עשתה לה –
 לאשירה, והיתה נבעלת לו בכל יום.
 הגמרא חוזרת בחלוקת רבי יוסי וחכמים, ומביאה ראיות נוספות
 שדנו בהם רבי יוסי וחכמים: אמר להן רבי יוסי, והלא כבר נאמר
 במלך חזקיה שביער את כל העבודה זרה שהיתה בימיו (מלכים ב' יח ד)
 וכתת נחש נחשת אשר עשה משה, שנחש הנחושת הפך להיות
 עבודה זרה לכל דבר ולכן כיתת וביער גם אותו מהעולם. ומן הסתם
 אחר שכיתת אותו, זרה אותו לרוח, ומוכח שאין לחוש שיעשה זבל
 ויהנה אדם ממנו.
 אמרו לו חכמים, וכי משם ראייה, הרי הוא אומר בענין נחש הנחושת
 (במדרש כא ח) ויאמר ה' אל משה, עשה לך שרף, וליף, היינו משליף,
 ומאחר שהיה ממונו של משה, לא היה בכוחם של אלה שהקטירו לו,
 לעשותו לעבודה זרה, הואיל ואין אדם אומר דבר שאינו שלו. והתם
 בדין הוא – ושם הדין נותן דגם בכתובי לא לכותלתו [הנה צריך חזקה,
 שהרי לא הפך לעבודה זרה, אלא כיון דהוא דקא מעי ישראל ברתיה
 – כיון שראש שישאל טועים אחריו ומקטרים לו, עמד וכתלתו].
 אמר להם רבי יוסי לחכמים, והלא כבר נאמר במלחמת דוד
 בפלשתים, כאשר דוד הכה אותם בבעל פרצים (שמואל ב' ח כא) ויעזבו
 שם את עצביהם וישאם דוד ואנשיו, שהפלשתים במנוסתם עזבו
 את האילילים שלהם, ודוד ואנשיו כתשו אותם ופזרום לכל רוח. הרי
 שהם לא חששו שיעשה זבל ויהנה ממנו, וכשיטת רבי יוסי.
 שואלת הגמרא: ומאי משמע דהא וישאם דוד? לישנא דרזני הוא
 – מנין אתה למד שישאם דוד? פירושו שפזרום לכל רוח. משיבה

הגמרא: כדמתרגם רב יוסף את הפסוק שנאמר בנבואות הנחמה
 (ישעיה נט טז) ויזר וישאם, ומתרגמין – ותרגמו הוא, תרגמו
 – תפור אותם – את אויבי ישראל ויזר תמלילין – והרוח תטלטל
 אותם לכל עבר.
 אמרו לו חכמים לרבי יוסי, משם ראייה, הרי הוא אומר במקום אחר
 (דניאל א' יד יב) ויעזבו שם את אלהיהם ויאמרו דוד וישרפו באש,
 ומללא בתיב בספר שמואל וישרפם וישאם' אלא רק וישאם, שמע
 מינה – מוכח מזה ש'ישאם' הכוונה שלקחם ממש ליהנות מהם.
 מקשה הגמרא: מכל מקום קשו קראי אהרן – סותרים הפסוקים זה
 זה, שהרי בספר שמואל נאמר שנהנו מעצבי פלשתים, ואילו
 בספר דברי הימים נאמר שדוד הורה לשרפם, משמע שאסור היה
 ליהנות מהם. מתרצה הגמרא: יש לתרץ את הפסוקים בדרך הונא.
 דרך הונא רמי – הקשה, בתיב ויאמר דוד וישרפו באש, משמע
 שהיה אסור ליהנות מהם, ובתיב בפסוק אחר וישאם, שדוד ואנשיו
 לקחום ונהנו מהם. ותיריך, לא קשיא, כאן כשאמר לשורפם, היה זה
 קודם שבא אייתי הגייתו וביטלם, שהיה עובר כוכבים ויכול היה
 לבטל את העבודה זרה. ואילו כאן שנאמר שלקחום ונהנו מהם, היה
 זה לאחר שבא אייתי הגייתו וביטלם.
 הגמרא מביאה ראייה שאיני הגיית היה מבטל עבודה זרה עבור דוד:
 דכתיב במלחמת דוד ברבת בני עמון (שמואל ב' יב ל) וינקח את עמרת
 מלכם מעל ראשו ומשקלה כבר והב ואבן יקרה, ותהי על ראש
 דוד, העטרה היתה לנוי על ראש העבודה זרה שלהם ששמה
 'מלכם', ואף על פי כן נתנה דוד על ראשו. ומי שרי – ואיך היה דבר
 זה מותר, הלא איסורי הנאה ניהו. אמר רב נחמן, אייתי הגיית בא
 וביטלה, ולכן יכול היה דוד ליהנות ממנה.
 שואלת הגמרא: נאמר שמשקלה של העטרה היה כבר והב – שזה
 משקל רב מאד, היכי מצוי מנח לה – כיצד יכול היה דוד להניחה על
 ראשו. משיבה הגמרא: אמר רב יהודה אמר רב, ראייה היתה לנוי
 על ראש דוד, אולם למעשה לא הניחה על ראשו.
 הגמרא מביאה תשובות נוספות: רבי יוסף ברי רבי חנינא אמר, אכן
 שואלת היתה בה – בתוך העטרה היתה רבית לה – שהיתה גורמת
 לעטרה הנשירה ממכתב להתרומם באייר. רבי אלעזר אמר, אכן
 יקרה היתה בה ששונה כבר והב, ולא שהיה משקלה כבר זהב.
 הגמרא דורשת פסוק בספר תהלים העוסק בענין העטרה שלבש דוד:
 נאמר בפסוק (תהלים קט טז) ואת היתה לי כי פקודיך נצרת. שואלת
 הגמרא: מאי קאמר דוד בפסוק זה. משיבה הגמרא: הכי קאמר דוד,
 בשכר שפקודיך נצרת, ואת היתה לי לעדות – העטרה הזאת
 היתה לי לעדות שאני ראוי למלוכה. מאי ו-ביצד היתה עדותה.
 אמר רבי יהושע בן לוי, שהיה דוד מניחה על ראשו במקום הנחת
 תפילין, והוללמה – והיתה מתאימה ומכוונת למידת ראשו. שואלת
 הגמרא: איך הניחה במקום תפילין, והא פצי אנוני תפילין – והלא
 הוצרך להניח תפילין. משיבה הגמרא: אמר רב שמואל בר רב
 יצחק, מקום יש בראש שראוי להניח בו שתי בתים של תפילין,
 והעטרה ותפילין היו מונחים שם זה לצד זה.
 הגמרא מביאה פסוקים נוספים העוסקים בענין עדות העטרה: נאמר
 בענין הכתרת יואש בן אחזיהו למלך (דניאל ב' כג א) ויציאו את בן
 המלך – ויאושו עליו את הנזר ואת העדות. מבארת הגמרא:
 יצור, זו בלילא – עטרה. ואת העדות, אמר רב יהודה אמר רב,
 נזר זה עדות הוא לבית דוד שהמלך שהניח אותה הוא מצאצאי דוד
 המלך, כיון שכל הראוי למלוכה העטרה הוללמה – מונחת יפה על
 ראשו, וכל שאינו ראוי למלוכה, אין היא הוללמה.
 עוד נאמר (מלכים א' ח ט) ואדניה בן חית מתנשא לאמר אני אמלך,
 אמר רב יהודה אמר רב, שמתנשא ומתברר להוללמו – שהעטרה
 תהלה אותם, ולא היתה העטרה הוללמה.
 הגמרא מבארת את המשך הפסוק: נאמר שם ויעש לו רכב ופרשים
 וחמשים איש רצים לפניו. ממה שנאמר ויעש לו, משמע שהיה לו
 בהם ענין מיוחד שלא היה באחרים. מבארת הגמרא: מאי רבתייהו
 – מה היה המיוחד בהם, תנא בברייתא, בולם היו נמולי מחול, כדי
 שהטחול לא יכביד עליהם ויכולו לרוץ מהר, וחקוקי כפות הרגלים
 היו – וחקקו את בשר כפות רגליהם, ונשארה שם רק עצם בלי בשר,
 כדי שיוכלו לרוץ על גבי קוצים וברקנים.

משנה

המשנה מביאה דברים שאמר רבן גמליאל לעובד כוכבים אודות רחיצה במרחץ שהיה בו צלם עבודה זרה: שאל מין עובד כוכבים ששמו פרוקלוס בן פלוספוס, את רבן גמליאל בעבו, כשהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי – עבודה זרה שהיתה באותו מקום והמרחץ היה בחצירה, וכך אמר ליה, כתוב בתורתכם (דברים יג ד) 'לא ידבק בידך מאומה מן החוץ', כלומר עבודה זרה אסורה בהנאה אפילו כל שהיא, מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי, הלא המרחץ נמצא בחצר העבודה זרה ושייך לה, והרוחץ שם נהנה מעבודה זרה. אמר לו רבן גמליאל, אין משיבין במרחץ. כוונת רבן גמליאל היתה שאין לדבר בדברי תורה במרחץ לפי שבמקום זה עומדים אנשים ערומים. ובשיעור רבן גמליאל מהמרחץ אמר לו, אני לא באתי בגבולת של העבודה זרה, שהמתרחצים נכנסים לרשותה, אלא להיפך, היא באה בגבולי, שהמרחץ קדם לעבודה זרה, והצלם הוכנס למרחץ. ומה שהעמידו עבודה זרה במרחץ, לא הפך אותו לקנינה, ואינה יכולה לאסור את הרחיצה ולגזול בכך את הרבים.

עוד ענה לו, אין אומרים נעשה מרחץ נוי לאפרודיטי אלא אומר נעשה אפרודיטי נוי למרחץ, כלומר המרחץ אינו דבר שעשו לוי לעבודה זרה, אלא אפרודיטי נועדה לוי למרחץ, נמצא שהמרחץ עיקר והצלם הוא הטפל, ואין העיקר מתבטל לטפל להאסר בהנאה כמותו.

דבר אחר אמר לו רבן גמליאל, והוא הסבר שלישי, שהרי אף אם נותנים לך מומין הרבה אי אתה נכנס לעבודת פוכבים שלך בעודך ערום ובעל קרי ומשתין בפניה, ואילו זו – אפרודיטי, עומדת על פי הכיב – תעלה של שופכים, וכל העם משתיינין לפניה, נמצא שאין נוהגים בה מנהג אלוהות, ועל כן אין היא נאסרת בהנאה. שהרי לא נאמר בתורה שפסל אסור בהנאה, אלא אם כן הוא אלהיהם. את שנוהג בו – צלם שנוהגים בו משום אלוה – כדרך שנוהגים באלוה, הרי הוא עבודה זרה ואסור בהנאה, את שאינו נוהג בו משום אלוה אינו עבודה זרה ומוותר בהנאה.

גמרא

הגמרא דנה כיצד היה מותר לרבן גמליאל, לענות לגוי על שאלתו בבית המרחץ. מקשה הגמרא: והיכי עבדי הכי – ואין עשה זאת רבן גמליאל שאמר לגוי בעודו במרחץ, שאין משיבים במרחץ, והרי תשובה זו גם היא דברי תורה, כיון שכונתו היתה להלכה האומרת שאין לדבר בדברי תורה במקום שבני עומדים ערומים, והאמר רבה בר רב חנה אמר רבי יוחנן, בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה, חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא, ושם אסור להרהר אף לא בהלכות בית המרחץ, ובודאי שאין לדבר בהם. וכי תימא – ואם תאמר שרבן גמליאל בלשון חול אמר ליה ולא בלשון הקודש, ולכן היה מותר לו לענות לגוי, והאמר אביי דברים של חול מותר לאומרן במרחץ אפילו בלשון קדש, ואילו דברים של קדש אסור לאומרן במרחץ אפילו בלשון חול, מפני שאמירתם בלשון חול, אינה מפקיעה מהם את קדושתם.

מתרצת הגמרא: תנא בברייתא, ששיעור רבן גמליאל אמר לו אין משיבין במרחץ, אבל כשהיו בפנים לא ענה לו כלום.

הגמרא דנה האם תשובת רבן גמליאל לגוי היתה נכונה: אמר רבי חמא בר יוסף (ברבי) כך אמר רבי אושעיא [רבי], תשובה גנובה – שאינה נכונה השיבו רבן גמליאל לאותו הגמון, כלומר דחאו בקש. ואני – רבי חמא בר יוסף חולק על רבי אושעיא ואומר שתשובת רבן גמליאל אינה גנובה, כלומר תשובתו נכונה היתה.

הגמרא מביאה כמה דרכים בביאור מחלוקתם. מבארת הגמרא: מה גנובתיה – במה היה נראה לרבי אושעיא שתשובת רבן גמליאל אינה נכונה, דקאמר לו רבן גמליאל לגוי, זו – אפרודיטי עומדת על פי

הכיב וכל אדם משתיין בפניה, וכך אין נוהגים באלוה, ולכן אין המרחץ נאסר בהנאה, והוקשה לרבי אושעיא, וכי משתיין בפניה מאי הוי – מה בכך, והאמר רבא, עבודה זרה של פועור יובית שמפערין ועושים צרכיהם לפניה ככל יום, ואינו בטל, מוכח מזה שמנהג ביוון בעבודה זרה אינו מבטל שם עבודה זרה ממנה. והשיב רבי חמא בר יוסף, ואני אומר אינה גנובה, שכונתו להשיב על תמיחת רבי אושעיא שזו – העבודה זרה של פועור, דרך עבודתה ככה שמביא אותה, ולכן אינה בטילה על ידי מנהג ביוון, וזו – אפרודיטי, אין דרך עבודתה ככה, ולכן מנהג ביוון שנוהגים בה מוכיח שאינה אלוה.

אמר אביי גנובתה מהבא – מכאן למד רבי אושעיא שהתשובה אינה אמיתית, דקאמר ליה רבן גמליאל לגוי אני לא באתי בגבולת והיא באה בגבולי, כלומר לא המתרחצים במרחץ נכנסים לרשותה של העבודה זרה, אלא העבודה זרה הוכנסה למרחץ, ולכן אינו נאסר בגללה. והוקשה לרבי אושעיא, וכי בא בגבולת מאי הוי, והתנן במשנה להלן (נא) עבודת פוכבים שיש לה מרחץ או גינה, נהנין מהן, ובתנאי שהיא זה שלא בטובה, שלא יצטרך להחזיק לכמרים שלה טובה על הנאה זו, ואין נהנין מהן בטובה – אם יצטרך אחר כך להכיר להם טובה על כך. מבואר איפוא שגם אילו בא בגבולת מותר ליהנות ממנה. והשיב על כך רבי חמא בר יוסף, ואני אומר אינה גנובה, משום שרצוה שלא בטובת רבן גמליאל – כאשר הוא רוחץ שם מבלי להחזיק להם טובה, כבטובת אחרים דמי – הרי זה דומה לאחרים שרוחצים ומכירים טובה על ההנאה, שהכמרים נהנים שאדם חשוב כמותו רוחץ בה. ולכן צדק רבן גמליאל באומרו, שרק משום שהמרחץ קדם לאפרודיטי, ואין הוא קנינה, מותר לו לרוחץ שם, ואינו צריך להתחשב בהנאה שיש לכמרים מרזיצתו.

רב שימי בר חייה אמר גנובתה מהבא, דקאמר לו רבן גמליאל לגוי זו – אפרודיטי עומדת על הכיב וכל אדם משתיינין בפניה, ולכן לא נאסר המרחץ בהנאה, וטעם זה אינו נכון, וכי משתיינין בפניה מאי הוי, והתנן במשנה (נא) רב – ירק בפניה, השתיין בפניה, גיררה – גרר אותה על הקרקע במקום טיט וצואה, וזרק בה את הצואה, הרי זו אינה בטילה, מוכח שמנהג ביוון אינו מבטל ממנה שם אלוה. וענה על כך רבי חמא בר יוסף, ואני אומר אינה גנובה, היום – שם במשנה, לפי שעתה הוא רתח עליה – העובד אותה כועס עליה לזמן קצר, והדר מפיים לה – ובודאי יחזור ויתפייס וישוב לעובדה, ועל כן אין היא מתבטלת מחמת ביוון כזה. הבא – כאן במרחץ של אפרודיטי, כל שעתה ושעתה פזולות קיימא – הולול בה קבוע תמיד, ומוכח מכך שאין הצבתה שם לשם אלוהות.

רבה בר עולא אמר גנובתה מהבא, דקאמר ליה רבן גמליאל לגוי אין אומרין נעשה מרחץ נוי לאפרודיטי אלא נעשה אפרודיטי נוי למרחץ, כלומר המרחץ הוא העיקר, ואפרודיטי אינה אלא נוי למרחץ ויא טפילה לו, ולכן מותרת הרחיצה בו. והוקשה לרבי אושעיא, וכי אמר – והלא גם אם היו אומרים נעשה מרחץ לאפרודיטי לשם נוי, מאי הוי, והתנאי, האומר בית זה לעבודת פוכבים, או שאמר פוס זה לעבודת פוכבים לא אמר כלום, והבית או הכוס מותרים בהנאה, לפי שאין קדש לעבודת פוכבים, כלומר אדם המקדש חפץ לעבודה זרה, אין החפץ נתפס באיסור הנאה של עבודה זרה, וכמו כן לא נאסר המרחץ אף אם עשו אותו לוי לעבודה זרה. וענה על כך רבי חמא בר יוסף, ואני אומר אינה גנובה, נהי דאיתסורי לא מיתסרא – אמנם המרחץ לא נאסר בהנאה, מכל מקום איסור נוי – יפוי עבודה זרה, מהא איבא – אכן קיים. ולכן אם היתה אפרודיטי קודמת. והרחיצה במרחץ היתה לה לני, היה הדבר אסור משום נוי, אך מכיון שהמרחץ קדם, נמצא שהצבת אפרודיטי במרחץ, נעשתה לשם נוי למרחץ, ואין המרחץ נאסר בשל כך.